

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

ПЕРЕДМОВА

завдяки духовному згуртуванню. Це суспільство, яке створене згуртуванням, і яке показали нам діти, є коренем всієї соціальної організації” [3, 229].

Розглядаючи внутрішні чинники розвитку особистості дитини, М.Монтессорі вважала, що дитина володіє унікальною “здатністю до самобудівництва”. Пояснюючи цей феномен, вона дійшла висновку, що ще до народження дитина повинна володіти в собі моделлю (зразком) для свого психічного розвитку. В трактуванні Монтессорі цей феномен дістав назву “духовного зародку”, “душевного ембріону”, який порівнюється з вихідною заплідненою клітиною організму, що містить не дорослу форму в мініатюрі, а швидше – передбачуваний план її розвитку. Таким же чином духовний ріст дитини спрямовується передбачуваним зразком, який невидимий при народженні.

М.Монтессорі була переконана, що духовний зразок виявляє себе тільки в процесі розвитку. Для того, щоб цей процес відбувся, необхідні дві умови: по-перше, взаємодія дитини зі своїм оточенням (речами, людьми), тільки через це вона може прийти до розуміння себе і меж свого всесвіту, і таким чином, досягнути інтеграції особистості. Друга умова – свобода. Якщо дитині було дано ключ до її власної особистості і вона керується своїм власними законами розвитку, вона володіє дуже чутливими і унікальними силами, що можуть проявитись лише за умови свободи. Монтессорі підкреслювала, що освіта не є щось таке, що робить з дитиною педагог; “саморозвинути себе із зародка може тільки сама дитина через набуття життєвого досвіду” [3, 115]. Власне людське начало формується в дитині як становлення базису загальнолюдської культури.

Друге, не менш важливе поняття педагогічної теорії М.Монтессорі – “всотуючий розум”, яке означає здатність дітей вчитись і прагнення до учіння, що забезпечується сприятливим навколишнім середовищем. Це те, що дитина здатна сприйняти й засвоїти, і її можливості в цьому плані обмежені лише “об’єктивною даністю” (М.Монтессорі). Дитина може пізнати будь-які об’єкти навколишнього середовища, просторові і часові відношення, соціокультурні особливості, взаємини між людьми тощо. Дана здатність триває лише деякий певний час, достатній для одержання конкретного об’єму знань про навколишній світ. Розглядаючи цю здатність, М.Монтессорі виділяла ряд тимчасових фаз, коли дитина особливо чутлива до конкретних аспектів навколишнього середовища (так звані “сензитивні періоди”). При співпаданні кожного такого періоду з відповідними атрибутами зовнішнього середовища виховання і навчання будуть більш ефективними, ніж в будь-якому іншому випадку.

Таким чином, педагогіка М.Монтессорі достатньо успішно вирішує завдання соціалізації та індивідуалізації, оскільки в реальному житті дані процеси найтіснішим чином переплетені, так само, як і механізми морального виховання, що сприяють їм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М., 1996.
2. Корнетов Г.Б. Гуманистическое образование: традиции и перспективы – М., 1993.
3. Montessori M. The Absorbent Mind. – Oxford, England: Clio press., Cop. 1989. – Vol. 1.
4. Montessori M. The Formation of Man. – Oxford, England: Clio press., Cop. 1989. – Vol. 3.
5. Ямбург Е.А. Школа для всех. – М., 1996.

Одержано редакцією 28.11.2000.

УДК: 371. 09

Н. В. МАЛІНОВСЬКА

С. Ф. РУСОВА ПРО ОВОЛОДІННЯ СКАРБАМИ РІДНОЇ МОВИ НА ОСНОВІ ЗАСОБІВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У працях видатного українського педагога кінця XIX – початку XX століття С.Ф.Русової знайшли своє відображення і вирішення актуальні проблеми виховання підростаючого покоління на кращих зразках народної педагогіки, народної творчості засобами рідної мови.

Софія Русова розглядала рідне слово як джерело неповторного національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка художньо-образного мислення.

Просвітителька вважала, що найприроднішим і оптимально вираженим для української дитини є навчання і виховання рідною українською мовою в атмосфері культури рідного народу.

Рідна мова, на думку С.Русової, є однією з ознак народності, найкращим виразником духовної культури кожного народу. У мові відображається вся історія народу, його моральні й естетичні

ідеали, його думки і почуття, бажання і надії. Рідна мова залучає дітей до світу народної поезії, народних традицій, формує усвідомлення себе як представника української нації. Рідна мова повинна бути найдорожчим скарбом народу і підвалинами інтелекту, основою патріотизму. Тим-то формування українського мовлення дітей, за концепцією С.Русової, необхідно здійснювати в комплексі розв'язання завдань ознайомлення дітей з культурою, мистецтвом, звичаями нашого народу.

Палкий патріот національного виховання С.Русова закликала вивчати рідну мову і в жодному разі не допускати заміни чужою мовою. “На Україні рідна мова є українська, нею й мусить проводитися вся наука” [3].

Софія Русова радила виховувати в дітей інтерес та любов до рідного слова, як найталановитішого вчителя і вихователя, як безцінне багатство, як невичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ.

Особливу роль у розвитку і навчання мови дітей вона відводила дошкільному вихованню. На її думку, рідна мова є “головним елементом, що мусить бути поставлений в основу початкового дошкільного виховання” [2].

Важливими засобами розвитку мовлення дітей С.Русова вважала довкілля, художню літературу, мистецтво, національні свята, український фольклор, грамоту, драматизацію. Навчання дітей від самого початку має бути побудовано на тому рідному ґрунті, на якому зростає дитина, щоб воно було міцно пов'язано з тими враженнями, які їх заклала в душу дитини рідна сім'я, рідна хата. У такій атмосфері рідного оточення, безпосереднього спілкування з природою в дітей, на думку С.Русової, слід виховувати почуття любові до рідного краю, свого народу, Батьківщини. Позитивний результат матимемо тоді, коли виховання буде поставлено на національний ґрунт.

Основний шлях виховання любові до рідного краю – це його знання. Русова вважала, що любити можемо тільки те, що знаємо. Тому треба давати змогу дітям на власні очі бачити хоч найближчі місцевості, знати в них кожен річку, ліс, озеро, острів; знати рослинність, тваринний та пташиний світ свого краю; чим займається населення краю тощо. Треба робити з дітьми близькі й далекі (відповідно до віку) екскурсії; бажано мати в кожній дитячій організації музей рідного краю, складений переважно з дитячих колекцій. Далекі місцевості України, головні її міста й інше бажано показувати через кінематограф. Географічний опис рідного краю необхідно пов'язувати з історичним та природознавчим матеріалом. Літературний матеріал, зазначала Софія Федорівна, також може бути національним – народні пісні, ігри, казки, поеми.

Водночас С.Русова застерігала: ця любов до рідного краю не повинна переходити в ізолюваний національний егоїзм. Любячи свій народ, дитина повинна з пошаною ставитися до інших народів. Час від часу з дітьми треба впорядковувати національні свята, в яких би брали участь діти всіх національностей, що живуть в Україні. Це дасть змогу дітям різних національностей збагатити знання про багатство й різноманітність культур інших національностей, розвинути почуття територіальної і державної спільності, більш свідомо й глибоко розуміти свою національну особистість.

Підкреслюючи необхідність розуміння державного порядку та своїх громадських прав і обов'язків, С.Русова дбала про формування не абстрактної людини, а громадянина суверенної демократичної держави, носія народної моралі й національної культури.

Важливим засобом розвитку мовлення дітей, з погляду вченої, є ознайомлення дітей з українськими національними традиціями, розвиток у них інтересу до національної культури. В ознайомленні з народознавчим матеріалом вона рекомендувала дотримуватися регіонального підходу. Прищепити дитині національні риси можна лише орієнтуючись на специфіку природи, географічного розташування, клімату, історії рідного краю на певній території. Людинознавчі, народознавчі підходи С.Русової щодо визначення змісту знань дошкільників про навколишнє життя надзвичайно важливі нині, коли в дошкільних закладах почали реалізовуватися принципи демократизації і гуманізації виховного процесу. Сьогодні в кожному дитячому садку вихователі проводять заняття з українського народознавства. Вченими України розроблені й опубліковані варіанти програм з народознавства (А.М.Богуш, С.І.Жупанин, Н.В.Лисенко, О.П.Макаренко, Л.І.Редькіна та ін.). У цих програмах реалізовані регіональний та полікультурний принципи народознавчої роботи з дітьми.

Серед засобів розвитку мови дітей Софія Русова виділяла національні свята, які вона радила “час від часу організовувати” з дітьми в дитячому садку. Серед них: традиційні українські (Різдво,

Великдень, Стрітіння, Івана Купала й ін.) та регіональні, в яких брали б участь діти всіх націй, які проживають в Україні. Щоб наблизити дітей до природи, трудового життя народу, варто, на її думку, проводити тематичні епізодичні свята, скажімо, на честь вишні (як у Японії), коли вона цвіте, маку, жита (обжинки), свята косовиці. Для кожного такого свята потрібно добирати “коштовний літературно-музичний матеріал – вірші, пісні, оповідання, загадки та ін.” [4]. На святах діти читають вірші, інсценують казки, співають пісні. А кожна пісня має віршований текст, який дитина повинна запам’ятати. Музична освіта, за словами С.Русової, розвиває культуру слуху, а культура слуху – один із важливих факторів розвитку мовлення дітей. У процесі свят у дітей збагачується словник колоритною народною лексикою (“щедрувати”, “колядувати”, “обжинки”, “віншувати”, “вітати”, “славити”, “різдвяний”, “великодній” та ін.), діти вивчають вірші, пісні, утішки, забавлянки, призивалки, що надає образності дитячому мовленню, виховує його виразність. Враження, які одержують діти в процесі свят, стають підґрунтям для розвитку монологічного мовлення, матеріалом для розповідей та дитячих оповідок.

Вірадрним є те, що ці методичні поради вже сьогодні стали надбанням сучасних дошкільних закладів у Україні: відроджуються українські національні традиції, свята; дітей знайомлять з народними оберегами, промыслами. Зауважимо, що цим реалізується одна з перших ознак розбудови національного дошкільного закладу в Україні.

Ефективним засобом розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови, за словами С.Русової, є український фольклор, зокрема усна народна творчість. Вона високо оцінювала приказки, прислів’я та загадки, підкреслювала їх значущість у збагаченні українського мовлення дітей чудовими народними зразками, образними виразами, перлинами народної мудрості. “Народний фольклор – казки, приказки, загадки, легенди – все це багатий матеріал задля ілюстрації початкового навчання: вони низкою яскравих перлинок обгорнуть перші кроки виховання, викличуть до роботи її фантазію... Ця увага до національної поезії утворить у серці дитини поважні відносини до рідної народної творчості” [2].

Особливе ставлення було в Софії Русової до казки. Відомо, що на початку ХХ століття було організовано “похід проти казки”, яка начебто відриває дитину від реальності, затьмарює її свідомість фантастичними ідеями. С.Русова пише статтю “В оборону казки”, в якій висловлює своє ставлення до казки. За С.Русовою, казка має велике значення в житті дитини, вона є невичерпним джерелом її розвитку. Завдяки казці в дитини виникають почуття симпатії, альтруїзму, перші відчуття правди і неправди, увага і співчуття до людської долі. Водночас С.Русова застерігає педагогів від уживання казок із “нездоровим фантастичним змістом”, таких, що можуть налякати дитину, пошкодити її “чулу вразливість”. Автор акцентує увагу на народних казках, зокрема на використанні українських народних казок, “що народилися на зорі свідомого життя в простій хаті, серед пантеїстичної зачарованого світогляду” [1].

Використання педагогами мовного матеріалу на етнологічних засадах, згідно з концепцією С.Русової, впливає на засвоєння дошкільниками етнічно орієнтованих слів і виразів, усіх барвистих національних відтінків рідної мови, які стають надбанням дитячого активного мовлення. Національна дитяча установа, зауважувала С.Русова, мусить бути тією скарбницею, до якої будуть зібрані всі скарби національної культури, зразки тієї багатомістової народної творчості, в яких найкраще відбилася душа нації. Легенди, казки, українські пісні, вірші народних поетів, на думку С.Русової, мають оточувати дитину, створювати національно-естетичну атмосферу, природно прив’язувати дитину до рідного терену, поступово розкривати перед нею всі важливі риси її національності й обов’язки перед своїм народом.

Педагогічна спадщина С.Ф.Русової є одним з повчальних зразків творчого використання традицій народної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русова С.Ф. В оборону казки // Вибрані педагогічні твори.- К., 1996.- С. 204.
2. Русова С.Ф. Дитячий садок на національній ґрунті // Світло, 1910.- Кн. 3.- С. 49-51.
3. Русова С.Ф. Нова школа // Світло, 1914.- Кн. 7-8.- С. 6.
4. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання.- Львів – Краків – Париж, 1993.- С. 72.

Одержано редакцією 24.11.2000.

ЗМІСТ

Передмова	3
Бех І. Д. Особливості традиційного етапу розвитку педагогічної науки	5
Воробійов А. М. Психодіаностика міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку засобами практичних методик (внутрішньосімейний аспект)	7
Поніманська Т. І. Завдання гуманістичного виховання дітей дошкільного віку	15
Бричок Б. П. Проблема мети виховання в контексті сьогодення	18
Дичківська І. М. Моделі духовного розвитку дитини в зарубіжних педагогічних теоріях	21
Маліновська Н. В. С.Ф.Русова про оволодіння скарбами рідної мови на основі засобів народної педагогіки	23
Горонаха Н. М. Ознайомлення дошкільнят з валеологічними властивостями рослин ...	25
Яниур Л. А., Джиган Н. М. Формування інтересу до зображувальної діяльності у дітей різновікової групи	28
Борова В. Є. Модель корегування вад звукової культури мовлення старших дошкільників	33
Квак О. В. Гра, як засіб формування орфоепічної правильності мовлення дітей дошкільного віку	36
Яниур М. С. Професійна орієнтація учнів початкової школи в процесі трудового навчання	39
Сілков В. В. Вимоги до системи вправ при особистісно-орієнтованому формуванні поняття числа у молодших школярів	44
Крутій В. А. В.О.Сухомлинський про активізацію навчальної діяльності молодших школярів	50
Леценко Г. П. Комунікативно-орієнтоване вивчення рідної мови в початкових класах ..	54
Бучак Н. В., Макогончук М. Г. До питання адаптаційних можливостей учнів	57
Шутяк В. Г., Шутяк О. Ф. Про графічну підготовку учнів II класу	58
Літковець О. Д. Формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей шестирічок на уроках “художньої праці”	63
Крет М. В. Музично-етичний досвід як важливий компонент формування морального світу учнів молодших класів	66
Манюк Л. В. Зміст, форми та методи формування активної громадської позиції школяра	69
Пальчевський С. С. Сугестопедичні підходи до навчання в діяльності та поглядах зарубіжних педагогів-класиків	71
Пасічник Я. А. Принципи дидактики математики та їх історичні корені	75
Крайчук О. В. Про принципи відбору змісту шкільного курсу математики	80
Кіндрат В. К., Нікітчук В. І. Василь Сухомлинський і патріотичне виховання школярів засобами фізичної культури	83
Іванова Л. І. Діалогічне навчання на уроках читання	89
Петрук О. М. Виховання творчої мовної особистості засобами української словесності ..	91
Зінченко Н. А. Формування культури відношень як інтегративна умова патріотичного виховання учнів різновікових груп	94
Філоненко М. М. Спостереження і спостережливість як активна форма пізнання навколишнього середовища	101
Трохимчук І. М., Марциновський В. П. Навчально-дослідницька робота як засіб наукового пізнання	105
Приймак О. П. Методика вивчення табличного додавання та віднімання в чотирирічній початковій школі	108
Якимчук Р. І. Проблемно-пошукові методи в навчанні шестирічних учнів	111
Свасьєв А. В. Вивчення стану здоров'я та деяких аспектів здорового способу життя серед підлітків Запорізької області	115
Колупаєва Т. Є. До проблеми вивчення “етнографії дитинства” в гуманітарному університеті	119
Пустовіт Н. А. Екологічне виховання школярів: проблеми цінностей	122

<i>Дем'янюк Т. Д., Гурінчук Л. Є.</i> Превентивне виховання дітей та молоді сільської школи в позаурочний час	125
<i>Пустовіт Г. П.</i> Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретико-прикладний аспект	129
<i>Первушевська І. О.</i> Введення новітніх технологій в систему освіти та навчання в Україні	134
<i>Гавлітіна Т. М.</i> Національно-патріотичне виховання у позашкільному навчальному закладі	138
<i>Науменко Р. А.</i> Формування філософії здорового способу життя учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю	141
<i>Петренко О. Б.</i> Удосконалення професійної підготовки готовності вчителів до виховної діяльності у системі вищої освіти	146
Відомості про авторів	150

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,56. Обл. вид. арк. 19,19. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20